

УДК 37.026

Марія Суділовська

НАУКОВА СПАДЩИНА ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Стаття присвячена вивченню наукового доробку Дмитра Чижевського з метою виявлення педагогічних ідей. Встановлено, що у філософсько-теоретичних працях та славістичних студіях українського емігранта яскраво виражені його педагогічні погляди щодо ролі освіти у житті людини. На основі аналізу філософсько-педагогічних ідей відомих слов'янських мислителів доби Бароко Д. Чижевський довів важливе значення морально-духовного виховання у процесі формування гармонійно розвиненої особистості. Зроблено висновок про актуальність аксіологічних поглядів Д. Чижевського для розвитку сучасної педагогічної науки.

Ключові слова: *спадщина Д. Чижевського, філософсько-педагогічні погляди, аксіологія, епоха Бароко, морально-духовне виховання.*

На сучасному етапі, розширюючись і поглиблюючись у своєму розвитку, українська педагогічна думка звертається до нових факторів і феноменів, які раніше не були об'єктом дослідження. У зв'язку з цим зацікавлення науковців відомими персоналіями минулого невинно зростає, а значна частина творчих біографій вперше стає об'єктом наукової рефлексії. Це стосується постаті відомого славіста, філософа й літературознавця Дмитра Івановича Чижевського, багатогранна творчість якого має значний потенціал для розвитку педагогічної науки.

Д. Чижевський – вчений-універсал, неординарна творчість якого продовжує викликати дискусії та суперечності у колах сучасних дослідників. Насамперед це стосується інтерпретацій його філософсько-теоретичних ідей та літературознавчих студій. Відомо, що український емігрант широко досліджував історію української літератури й філософії, творчість І. Вишенського, П. Куліша, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, П. Юркевича та ін. Даній проблемі присвячено праці Г. Грабович, М. Гольберга, А. Макарова, Н. Мозгової, М. Наєнка [2], Є. Пшеничного, Л. Сазонової та ін.

Певні етапи науково-педагогічної діяльності ученого та його біографічні відомості висвітлено у дослідженнях І. Валявко [1], В. Лісового, С. Наріжного, Є. Пізюра, О. Пріцака, П. Феденка, В. Янцена. Як показав проведений аналіз даних праць, у них практично відсутнє вивчення педагогічної складової спадщини Д. Чижевського.

Тому метою статті є вивчення та аналіз педагогічних ідей відомого вченого, які можуть знайти своє застосування в освітньому процесі.

Витоки педагогічних ідей Д. Чижевського можемо знайти у перших його фундаментальних працях, таких як «Філософія на Україні (спроба історіографії)» (1926), «Нариси з історії філософії на Україні» (1931), «Філософія Г. С. Сковороди» (1934). З огляду нашої проблематики, можна констатувати, що Д. Чижевський звертав увагу на енциклопедичний характер освіти. Досліджуючи становлення та розвиток філософської думки в Україні, він неодноразово звертав увагу на тісний зв'язок філософії, освіти та педагогіки духовності. На його думку, освіта є специфічною сферою людського буття, що наповнює життя людини певним змістом, логікою та спонукає до пізнання світу, оточуючих речей, усвідомлення своєї сутності [6, с. 126]. Тобто освіта виступає своєрідною ідеальною формою, яка притаманна кожній людині, однак має самобутні індивідуальні риси. Саме у цих рамках формуються ідеї смислотворчої, пізнавальної, активної діяльності людини.

Д. Чижевський розглядав розум людини, що формується в процесі пізнання внутрішнього і зовнішнього світів, як інтегровану складову культури нації. У цьому контексті, розумом є не тільки інтелект людини, але і її духовність, моральність, сентименталізм, уміння співпереживати тощо. Саме ці якості відносяться до внутрішнього світу особистості і саме у них відображаються специфічні риси кожної конкретної нації.

У своїх подальших дослідженнях, насамперед творчості Григорія Сковороди, Д. Чижевський продовжує акцентувати увагу на тому факті, що важливу роль у формуванні людського мислення відіграють елементи підсвідомого, які беруть свій початок у глибині серця як осередку духовності. Учений відмічав, що «філософія серця», яскравим представником якої був Г. Сковорода, притаманна українській нації, що проявляється у своєрідній вдачі, менталітеті, емоційності [4, с. 101]. Разом з тим «філософія серця» або, інакше кажучи, кордоцентризм базується на вивченні глибинних іпостасей людини. А це спонукає до пізнання у першу чергу внутрішнього світу людини і тільки згодом до вивчення оточуючих речей.

Важливу роль у вихованні людини відіграє усвідомлення нею духовних засад буття, духовних і культурних цінностей свого народу. Тобто самопізнання призводить до самовдосконалення. Як зазначає Д. Чижевський, «переображення у Сковороди – це процес наростання у людині богоподібності шляхом занурення її в глибини свого духовного єства, до архетипів, що містяться у серці. Людина пізнає себе і, водночас, розкриває власну внутрішню божественну природу, зливаючись з нею» [4, с. 201]. Таким чином, усвідомлення людиною верховенства духовної культури «внутрішньої людини» над зовнішніми формами та проявами робить її подібною до Бога, оскільки дійсна людина і є Богом. З даного положення видно, що відомий славіст наповнює свої ідеї етико-гуманістичною спрямованістю: шлях до гармонійного розвитку людини –

у морально-духовному самовдосконаленні.

Аксіологічні засади виховання особистості визначають мотивацію людських вчинків, спрямованість її діяльності. Відповідно й формування християнських цінностей у підростаючого покоління сприяє духовному відродженню нації. Зокрема Д. Чижевський відмічав, що «встановлення предмету знання, в якому суть та існування настільки нерозривно пов'язані між собою, що неможливо визнання суті в усіх випадках без застосування для доведення буття Божого, і лише у поняттях Бога і Всеєдності, або універсального буття, є глибина прозирання у суть думок» [3, с. 39]. У сучасній науково-педагогічній думці домінує переконання про необхідність формування гармонійно розвиненої особистості, де духовний розвиток відіграє провідну роль. Відтак філософсько-педагогічні ідеї Д. Чижевського щодо окресленої проблеми можуть сприяти вдосконаленню вітчизняної освітньої парадигми.

З огляду на тему нашого дослідження, слід звернути увагу на інтерпретацію вченим творів видатного педагога усіх часів Я. А. Коменського. Продовжуючи вивчення розвитку духовного світу людини у працях чеського педагога, Д. Чижевський доходить висновку, що «духовно-християнське мислення веде нас до ідеї святості і спасіння, а тому педагогічним завданням буде тут допомога нашому створінню зрозуміти і прийняти в глибину свого душевно-духовного ества також ідеї універсальної науки, яка ґрунтується на зближенні християнських конфесій, примиренні науки з релігією і політичному звільненні людства» [6, с. 126]. Він неодноразово підкреслює основну тезу Я. А. Коменського про універсальність науки, яка б сприяла збереженню миру на землі, припиненню міжконфесійних воєн, примиренню релігії та науки. Органічне поєднання християнської віри зі світовою наукою у його педагогічній концепції принесло Я. А. Коменському славу видатного пансофа свого часу.

Д. Чижевський захоплювався умінням чеського дидакта органічно поєднувати зміст і форму як у процесі виховання, так і у викладі власних думок та міркувань. В епістемологічних поглядах українського дослідника доволі чітко простежується вплив ідей Я. А. Коменського на його розуміння сутності процесу навчання та виховання. Зокрема він відмічає, що навчання є не тільки звичайним накопиченням знань, але й невід'ємною складовою процесу виховання [5, с. 169]. Під час навчання задіяні і психічні, і пізнавальні, і творчо-вольові, і духовні здатності особистості. Проте слід пам'ятати, що якість навчання залежить від вікових та психічних особливостей дитини. Тому у навчально-виховному процесі необхідно застосовувати принцип природовідповідності.

Розуміння природи у Д. Чижевського трактується з точки зору антропології – людина є центром природи та, водночас, частиною природи. Однак він наголошує на необхідності урахування впливу певного

історичного періоду на трактування поняття «природна людина». Зокрема в барокову епоху, коли жив і творив Я. А. Коменський, провідними рисами були: синтез середньовічних та ренесансних елементів, внутрішнє протиріччя, парадоксальність, протистояння різноманітного в межах єдності [6, с. 93]. Головним завданням людини у житті було досягти образу Божого, але для цього необхідно пізнати себе та навколишній світ. Відтак процес навчання і виховання, що базується на цілому комплексі християнських духовних цінностей, сприяє досягненню основної мети. Таким чином, можна констатувати, що педагогічна концепція чеського дидакта базувалася на засадах християнсько-педагогічної антропології: глибокій духовності, християнській моралі та прагненні людини до самопізнання і самовдосконалення. Намагання Д. Чижевського аналізувати погляди Я. А. Коменського в контексті відповідної культурологічної епохи дали змогу краще розкрити філософські основи його педагогічної системи.

Дослідженню епохи Бароко, насамперед з літературознавчої точки зору, Дмитро Чижевський присвятив значну кількість праць. Проте для нашого дослідження важливим є виокремлення тих його ідей, котрі розкривають філософсько-педагогічні погляди. Так, наприклад, аналізуючи барокову культуру, він наголошує: «Епоха бароко, з одного боку, – епоха великого розквіту природознавства та математики (бо основа пізнання природи для людини бароко – міра, число та вага), а з іншого боку – епоха розквіту богослов'я, епоха спроб богословського синтезу... Людина бароко або втікає до усамітнення з своїм Богом, або, навпаки, кидається в вир політичної боротьби (а політика бароко – політика широких всесвітніх планів та жадань)... В ідеалі обидва для людини бароко можливі шляхи ведуть до тієї самої мети: через «світ» (природу, науку, політику і т.д.) людина приходять завше до того самого – до Бога, хто надто довго залишився у світі, той лишезаблукав у ньому» [4, с. 172]. Як видно, Д. Чижевський розглядав Бароко крізь призму дуалістичних та теоцентричних засад філософської науки. Це, у свою чергу, дозволяє говорити про важливе значення християнсько-морального виховання особистості у процесі навчання. Навчання ж сприяє пізнанню зовнішнього світу та визначенню людиною своєї ролі у ньому.

Отже, як показав проведений аналіз, багатогранна спадщина Д. Чижевського ще повністю не досліджена. Педагогічні погляди українського вченого вражають своєю чіткістю, логічністю й актуальністю. У сучасну епоху швидкого розвитку інформаційних технологій, появи нових галузей знань навчання не повинно перетворюватися на процес звичайного накопичення підростаючим поколінням знань та умінь, а повинно стати головним засобом його виховання, формування світогляду, моральності, ціннісних життєвих пріоритетів тощо. Водночас християнські засади філософської концепції Д. Чижевського відображають специфіку національної культури українського народу, його історико-культурний

розвиток, стеління до пошуку людського ідеалу. Саме у витоках народної мудрості та народного виховання слід шукати основи патріотичного виховання молоді, яка є носієм і відображенням власної національної ідентичності.

Перспективними напрямками досліджень вважаємо більш глибоке вивчення та інтерпретацію славистичних студій Дмитра Чижевського з метою виявлення його педагогічних поглядів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валявко І. До інтелектуальної біографії Дмитра Чижевського: Празький період (1924–1932) / І. Валявко // Наукові записки НаУКМА: Філософія та релігієзнавство. – Київ : КМ «Академія», 2004. – Т. 25. – С. 83–88.
2. Наєнко М. Порівняльна славістика в інтерпретації Дмитра Чижевського / М. Наєнко // Слово і час : науковий журнал. – 2004. – № 6. – С. 65–67.
3. Чижевський Д. І. А. Г. Франк як історик філософії і літератури / Д. І. Чижевський // Філософська і соціологічна думка. – К., 1990. – № 11. – С. 36–49.
4. Чижевський Д. І. Історія української літератури / Д. І. Чижевський. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 568 с.
5. Чижевський Д. Філософські твори : у 4-х т. / під заг. ред. В. Лісового / Дмитро Чижевський. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 1. – 402 с.
6. Чижевський Д. Філософські твори : у 4-х т. / під заг. ред. В. Лісового / Дмитро Чижевський. – К. : Смолоскип, 2005. – Т. 2. – 354 с.